

Teksts — Gunita Nagle
Foto — Andrejs Terentjevs, F64

Mazliet burve

Kaut arī **Rūtai Muktupāvelai** (50) ir šādas tādas zināšanas par šamanismu, viņa neburas. Pietiek ar personības šarmu, pētnieces garu un saprašanās mākslu, lai pieburtu sev cilvēkus, kas Kultūras akadēmijas satversmes sapulcē viņu izraudzīja par jauno akadēmijas rektori

DAUDZI NO TIEM, kas nekad nav gājuši uz Kultūras akadēmiju klausīties Rūtas Muktupāvelas lekcijas, tik un tā iemīļjušies viņas balsī *Iļģu* albumā *Spēlēju, dancoju*, kurā Rūta iedziedāja Leldi. Neiemīlēties nevarēja, jo, atskanot viņas dziedātajam – «acis veras, aizveras, saules nav, nav ko redzēt...» –, šķita, ka dzidrā balss var savienot šo un viņsauli, tik pārpasaulīgi skaista tā bija. Citiem Kultūras akadēmijas dzīvē neiesvaidītajiem Rūta Muktupāvela saistās ar lekcijām par šamanismu, kuras, lai gan lasītas gaužām zinātniskā valodā, ir kā klusa burvestība – klausīties, neatklausīties. Bet Kultūras akadēmijas ļaudis, kas Rūtu Muktupāvelu redz diendienā jau 18 gadu garumā, pirms 10 dienām izraudzījuši viņu par savu jauno rektori.

«Mēs, Latvijas sievietes, tik ļoti cenšamies būt perfektas»

PATI KĀ KULTŪRA

«Kad Kultūras akadēmijas docētāji, studenti un administrācijas cilvēki domāja par to, kādu vēlētos redzēt akadēmiju nākotnē un kā tai vajadzētu pozicionēties augstākās izglītības telpā, mēs sapratām, ka rektora amatā vēlamies redzēt cilvēku, kas pats simbolizē kultūru tās plašākajā izpratnē,» akadēmijas kultūras socioloģijas un menedžmenta katedras vadītāja Anda Laķe skaidro, kādēļ vairums atbalstīja tieši Rūtu Muktupāvelu. Viņa – skaista sieviete brūnām, dzirkstīgām acīm un enerģiskām kustībām –, satikta studentu kafejnīcā dzeram kafiju, vairākkārt uzsver, ka vēl jau nav rektore – kamēr valdība viņu jaunajā amatā nav apstiprinājusi, viņai ir tikai kolēģu un studentu dotais uzticības mandāts. Tomēr par savu augstskolu, kuru vairums no mums zina kā aktieru un laikmetīgās dejas mākslinieku kalvi, mīļuprāt piekrīt runāt.

Rūta, lietuviete, kuru uz Latviju atveda mīlestība pret latviešu dainām un etnomuzikologu Valdi Muktupāvelu, par Kultūras akadēmiju uzzināja 90.gadu vidū, kad tā vēl bija jauna augstskola.

1996.gadā darbu sāka maģistrantūra, un Rūta, kas Viļņā bija pabeigusi vēstures, sabiedrisko zinātņu un tieslietu studijas, bija starp pirmajiem, kas pieteicās kultūras teorijas studiju programmai. «Man tā šķita kaut kas fantastisks – psihoanalīze, filozofijas antropoloģija, kultūras teorija,» mazā auditorijā, kas viena no retajām dienas vidū ir tukša, ar apskaužami jauneklīgu aizrautību stāsta Rūta.

Viņa, kā gardēdis laizot marmelādi, uzskaita savus pasniedzējus: Latvijas kultūras vēstures pētnieks Pēteris Laizāns, filozofs un reliģiju pētnieks Roberts Mūks, mākslas zinātniece Tatjana Suta, mākslas vēsturniece Mārīte Lapiņa, kultūras teorijas profesors Raitis Vilciņš, akadēmijas dibinātājs un rektors Pēteris Laķis. «Studēt un mācīties bija bauda. Lasīt Freidu vien bija sapņa piepildījums, jo, kad studēju Viļņā, mums bija iespēja lasīt, piemēram, Freida sacerējumus tikai kserokopijās, ko mēs cits citam nodevām kā lielu dārgumu. Uz Raita Vilciņa lekcijām gājām kā uz performancēm, kā uz teātra izrādēm,» stāsta Rūta.

Jautājumu, vai toreiz viņai, kas kopā ar Valdi Muktupāvelu audzināja bērnus un strādāja radio *Brīvā Eiropa* kultūras redakcijā, nebija grūti savienot studijas ar ģimenes dzīvi un darbu, Rūta neizprot. Mazliet padomājot, tomēr atzīst, ka, jā, bija grūti, bet viņa neko nav uztvērusi kā slogu.

Vienīgi jūtas mazliet vainīga, ka par maz laika pavadīts kopā ar bērniem. Taču nu jau pieaugušajiem bērniem – trijām meitām un dēlam – viņas vainas izjūta šķiet pilnīgi lieka, jo neviens neesot jutis Rūtas trūkumu. «Droši vien tas saistīts ar to, ka mēs, Latvijas sievietes, tik ļoti cenšamies būt perfektas,» pati sev paskaidro Rūta.

Maģistra darbu folkloras pētnieces Janīnas Kursītes vadībā Rūta rakstīja par šamanismu. «Latviju iemīlēju, tikai pateicoties latviešu folklorai, Lietuvā nekā tamlīdzīga nav,» saka Rūta. Kad viņas rokās nonāca rumāņu izcelsmes amerikāņu pētnieka Mirčas Eliades (*Mircea Eliade*) grāmata *Šamanisms: arhaiskās ekstāzes tehnikas* (*Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*), Rūta secināja, ka arī baltu folklorā kā relikti varētu būt saglabājušies šamanisma elementi, kas bez šamanisma teorētiskā modeļa ir nesaprotami. Tagad ir milzum daudz pētījumu par šo tēmu, bet 90.gados tādas zinātniskās literatūras nebija gandrīz nemaz. Tomēr Rūta izpētīja lielo pieejamās teorijas daļu un vēl joprojām laiku pa laikam interesentiem lasa lekcijas par šo tēmu.

Pēc maģistra grāda iegūšanas Rūta palika akadēmijā un turpināja studijas doktorantūrā, pētot inkulturācijas procesus jeb to, kā cilvēki iekļaujas kādā noteiktā kultūrā, uzņem tās iezīmes, uzvedības un domāšanas modeļus, lai varētu pilnvērtīgi funkcionēt. Jau kopš 1998.gada viņa akadēmijas studentiem lasa lekcijas.

APBUSĒJA MĪLESTĪBA

«Rūtu Muktupāvelu pirmo reizi satiku 2007. gada septembrī kursa *Ievads kultūras teorijā* pirmajā nodarbībā. Auditorijā ienāca allaž harismātiskā Rūta, kuras tēls nevienu neatstāj vienaldzīgu, kur nu vēl meiteni no mazpilsētas,» atceras viena no viņas bijušajām studentēm Līva Brice, tagad augstskolas studiju departamenta vadītāja vietniece. «Īsi apgriezti, melni mati, melnas indiešu bikses, melna jaciņa, tumši briļļu rāmji, mirdzošas, koķetas acis, skaisti sejas panti un ļoti mīksta valoda. Tajā brīdī man bija vienalga, par ko viņa stāsta, es klausījos valodas plūdumā un priecājos, cik stilīgi viņa izskatās un cik forši un gudri runā. (..) Tagad, kad esmu beigusi studijas akadēmijā un kļuvusi par Rūtas Muktupāvelas kolēģi, nereti pārņem sajūta, ka vajadzēja vairāk klausīties lekciju saturu un mazāk apbrīnot pasniedzējas personību. Nekad neesmu bijusi teicamniece, vairāk pašpuika, taču, pateicoties Rūtai, esmu pārliecināta, ka zinātne var būt un ir forša.»

«Viņš man tā skatījās acīs, ka nodomāju: bezkaunīgs latvietis! Lietuvā nav pieņemts skatīties tieši acīs»

Rūta lasa studentiem lekciju kursu par kultūras teoriju un kultūras antropoloģiju, un, pēc kolēģes Andas Laķes vārdiem, studenti viņu mīl. Tās ir abpusējas simpātijas, jo arī Rūtai patīk pasniedzējas darbs. Studentu zinātkāre un jautājumi mudinot nemitīgi uzlabot zināšanas, «urbties» dziļāk un tālāk. «Kad es studēju, ja kāda lekcija nenotika, visi kliedza: urrā! Tagad, ja kāds paziņo, ka lekcija nenotiks, atskan: «Kad atstrādāsim?» Pilnīgi citāda attieksme. Tas priecē un disciplinē,» stāsta Rūta.

Viņa, tāpat kā citi akadēmijā, nedaudz nobažījusies, ka šī augstskola tiek saistīta tikai un vienīgi ar skatuves mākslas veidiem. Visi zina, ka te studē jaunieši, kas sapņo par teātri, deju, kino un filmām. Bet maz ir tādu, kas apjauš, ka akadēmijā notiek rosīga pētnieciskā dzīve. Anda Laķe uzsver, ka Rūta ir visīstākā zinātniece, kas vada akadēmijas zinātniskās pētniecības centru un nodod pētījumiem ar lielu aizrautību. Rūta atminas mammas stāstīto, kā viņa, maza būdama, nevarēja pāriet pļavu, kas šķīra mājas no bērnudārza, vairākas reizes neapstājoties, lai izpētītu pa ceļam ieraudzītus kukaiņus un zāles stiebriņus – kas tas ir? «Cik vien sevi atceros, mani vienmēr urdījis šis jautājums, un man joprojām ir daudz, ko pētīt,» saka Rūta. Viņa ir viena no tiem pasniedzējiem, kas studentus mēģina pievērst zinātnei, nevis uzdodot viņiem rakstīt pētījumus par pasniedzēja noformulētām tēmām, bet mudinot pašus atklāt ko pētāmu. «Jāveicina studentos degsme,» saka Rūta, pārliecināta, ka tā var aizšķilt pētniecisko garu.

Taču zinātnieki ir egoisti – kad nododas pētījumiem, viņiem ir tik interesanti, ka mēdz ieslēgties sevī un kļūst pašpietiekami. Tas, pēc Rūtas domām, izskaidro, kādēļ sabiedrībā samērā maz zināms, ka Kultūras akadēmijā studē arī kultūras teoriju, starpkultūru komunikāciju, kultūras socioloģiju un menedžmentu, kultūras ekonomiku. «Mums jāpozicionējas kā kultūras pētniecības centram,» uzskata Rūta, izvirzīdama uzdevumus rīkot populārzinātniskas un publiskas lekcijas, diskusijas un zinātniskās darbnīcas visiem interesentiem.

Viņa atminas, ka 90.gados Pēteris Laķis ieviesis nakts lekciju tradīciju. «Radošiem cilvēkiem grūti ierasties uz lekcijām pusdeviņos no rīta, un Pēterim Laķim apnika, ka daudzi kavē. Viņš paziņoja: ja nevar piecelties no rīta, lai studenti nāk uz lekcijām naktī. Starp citu, tās bija labi apmeklētas, un beidzot visi varēja pamosties, lai uz tām atnāktu.» Rūta ar saviem kolēģiem vēlas šo tradīciju atjaunot, un jau 16.maijā akadēmijas studējošo konferences *ZinātMāksla* laikā pulksten 23 visi būs laipni aicināti piedalīties diskusijā par kultūras stāvokli Latvijā.

Jautāta, kā Rūtai trūkst akadēmijā, viņa saka – vienotības. Akadēmija ir sadalījusies divās mājās – teātra studiju ēkā *Zirgu pastā* Dzirnavu ielā un namā ar slēgto pagalmu Ludzas ielā. Diemžēl tas radījis situāciju, ka studenti un pasniedzēji dzīvo tā, it kā studētu divās dažādās augstskolās. «Pietrūkst kopējās telpas, arī mentālās telpas,» saka Rūta, kopā ar domubiedriem un kolēģiem gatava akadēmijas studentiem rīkot kopējus pasākumus, ekspedīcijas, vasaras skolas.

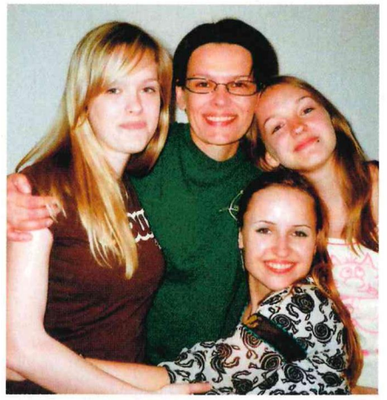
Augstskolā tic, ka viņai tas izdosies, jo Rūtai piemīt personības šarms, spēja atrast kopēju valodu ar visdažādākajiem cilvēkiem un kas tāds, ko cilvēki mēdz saukt par sirdsgudrību.

DRĪZĀK LATVIETE, NE LIETUVIETE

Sarunas laikā Rūta vairākkārt piemin savu bērnību un jaunību Lietuvā – kā viena pati sešu gadu vecumā aizgāja pieteikties mūzikas skolā, skolotājiem neļaujot sevi pierunāt mācīties kokles vai vijoles klasē, jo zināja, ka vēlas spēlēt klavieres; kā vecmāmiņa Marija, kuras vārdā viņa nosauca vienu no savām meitām, pārdeva govi, lai Rūtai nopirktu klavieres; kā augstskolā viņai neļāva studēt tiesību zinātnes, jo vectētiņš bijis mežabrāļos.

Rūta deviņu mēnešu vecumā

Ar meitām 2008. gadā

Rūta un Valdis Muktupāveli un Knuts Skujenieks Islandē 2001.gadā

«Cik bieži braucat uz Lietuvu?» šāds jautājums šķiet likumsakarīgs.

«Sāpīgs jautājums,» pie sevis nočukst Rūta. Reti. «Kad nesen kolēģe mani uzrunāja, lai pozicionēju savu viedokli kā lietuviete, teicu: kāda es lietuviete, 20 gadus dzīvoju Latvijā, te veidojusies mana karjera, ģimene, korporatīvās saites, ja tā var teikt. Ja jāizsakās par savu pētījumu jomu lietuviešu valodā, man ir daudz grūtāk nekā latviešu. Ne tāpēc, ka esmu aizmirsusi dzimto valodu, bet tāpēc, ka terminoloģija, vārdu kārtība un vispār domas labāk raisās latviski. Latvijā es neko vairs neuzlūkoju un arī neredzu kā lietuviete. Man jau sen *Rīgas balzams*, par ko jūsmoju, dzīvodama Lietuvā, garšo pēc klepus zālēm.»

Arī Rūtas un Valda kopā audzinātie bērni, no kuriem trīs dzimuši viņu iepriekšējās attiecības, ir latvieši. Siltu smaidu, pilnīgi atslābinājusies no domām par akadēmijas dzīvi, viņa stāsta – katrs no viņiem vai nu ir studējis, vai vēl studē. Anna (30 gadi) studējusi spāņu valodu, sāka Kultūras akadēmijā, pabeidza studijas Lielbritānijā. Krišus (32) sāka studēt informācijas tehnoloģijas, bet satika savu dzīves mīlestību, piedzima meitiņas, un Krišus kļuva par biškopi. 25 gadus jaunās Marijas jurisprudences studijas arī pārtrauca meitas ierašanās, un nupat, 6.aprīlī, piedzimusi otra meitiņa Maija. «Mūsu pastarīte Rasa studē matemātiku. Viņā es atpazīstu sevi, un man ir liels prieks, ka Rasa nolēma studēt kādu no eksaktajām zinātnēm,» saka Rūta, pēc pāris mirkļiem gan piebilzdama, ka Rasu interesē arī bioloģija, kas, iespējams, «ir no Valda», kurš pirms mūzikas studēja ķīmiju. «Tas ir fantastiski, ka bērnam ir tikai 20 gadu, bet tētis, kam ir ķīmiķa diploms, nu vairs nevar palīdzēt mājasdarbos. Bērni ir gudrāki par vecākiem,» Rūta priecājas, ka bērni palīdz paplašināt redzesloku un ielūkoties dabaszinātņu pasaulē. Ja tagad Rūta būtu Rasas vecumā, izvēlētos studēt fiziku, lai labāk izprastu dabas likumus.

To, cik labi Rūta jūtas savā ģimenē, atklāj, ar kādu mīļumu viņa runā gan par bērniem, gan vīru. Bez tielēšanās atminas senus notikumus, kurus gadiem ilgi neviens nav lūdzis atcerēties – kā viņa, lietuviete ar spīganas balsi, iepazinās ar Valdi Muktupāvelu, vienu no pirmajiem etnomūzikas pētniekiem Latvijā. Viņi satikās trīs reizes – vispirms 1985. vai 1986.gadā kādā no Viļņas gadatirgiem, kur Valdis spēlēja kokli, bet Rūta ar draudzeni nolēma piedziedāt. «Viņš man tā skatījās acīs, ka nodomāju: bezkaunīgs latvietis! Lietuvā nav pieņemts skatīties tieši acīs, bet Valdis vienmēr, runājot ar cilvēkiem, skatās tieši acīs,» atceras Rūta. 1988.gadā folkloras festivālā *Baltica* Rīgā, toreiz vēl LPSR pilsētā, plīvoja neatkarīgās Latvijas un Lietuvas karogi, un, kad Lietuvā par to paklīda runas, Rūta brauca uz Rīgu «gandrīz kā svētceļojumā», lai redzētu to savām acīm.

Valdis festivālā spēlēja dūdas, un Rūta, zinādama, ka viņš pieprasa sarkanbaltsarkanā un sarkanzaļidzeltenā karoga atzīšanu, lūdza viņa autogrāfu. «Visbeidzot 1991. gadā satikāmies festivālā *Pulkā eimu, pulkā teku*, un tad jau aizvien vairāk kopā spēlējām, sadraudzējāmies, apprecējāmies. Tā kā satikšanās mums bijušas trīs, precējāmies mēs arī divas reizes – vienreiz reģistrējām attiecības dzimtsarakstu nodaļā un otrreiz, pēc desmit gadiem, salaulājāmies baznīcā,» stāstu pabeidz Rūta. Viņas un Valda attiecībās vienmēr svarīga bijusi mūzika.

DZIED REIZI GADĀ

« Es, protams, Rūtu apsveicu, bet, godīgi sakot, domāju, ka cilvēkam ar tik brīnišķīgu, vienreizēju balsi, kāda ir Rūtai, jādzied» *Iļģu* māksliniecisko vadītāja Ilga Reizniece atzīstas, ka nav sajūsmā par Rūtas izvēli.

Ilga ar Rūtu iepazinusies uzreiz pēc viņas ierašanās Latvijā. Toreiz viņas četratā kopā ar Zani Šmiti un Ivetu Tāli kādu laiku dziedājušas lietuviešu sutartīnes, kas ir lietuviešu tradicionālās mūzikas fenomens - seni, daudzbalsīgi dziedājumi. Vēlāk Rūta *Spēlēju, dancoju* iedziedāja Leldi, viņas balss dzirdama arī *Iļģu* albumos *Kaza kāpa debesīs* un *Ne uz vienu dienu*.

«Man nepatīk klausīties, kā es dziedu, jo vienmēr liekas, ka varēju labāk, precīzāk, profesionālāk,» atzīstas Rūta Muktupāvela bez mazākās nožēlas, ka izšķīrusies savu dzīvi veltīt pētniecībai un Kultūras akadēmijai. Tagad viņas balss ir gluži kā burvestība, kas latviešu folklorā iespējama tik vienreiz gadā. Ja kāds grib to dzirdēt, jādodas uz multimediju projektu *Dabas koncertzāle*, kas kopš 2008.gada notiek reizi gadā, parasti kādā vasaras naktī. Lai gan pasākums ne reizi nav bijis saulgriežos, kad saskaņā ar ticējumiem iespējama viņsaules un šīssaules satikšanās, tumsā izdzirdot Rūtas Muktupāvelas balsi, rodas sajūta, ka šis brīnums ir noticis. ●

FOTO – NO PRIVĀTĀ ALBUMA